

кладами Василь Лизанчук доводить, що дух української нації невмирущий, що всупереч нинішнім проблемам і труднощам, українці не втратили волелюбності, тому зможуть розшифрувати культурний генофонд, відродити український національний характер, а отже, розбудувати заможну, національно-духовну і щасливу українську Україну.

Ніколи не було і, здається, не може бути повної інформативності у будь-якій галузі знань, тим більше, якщо враховувати наміри автора щодо хронології і добору матеріалу, проте видається цілком очевидним, що «Геноцид, етноцид, лінгвоцид української нації: хроніка» доктора філологічних наук, професора Василя Васильовича Лизанчука стане новим стимулом на ниві українознавчих дослідів. Поза всяким сумнівом, рецензована праця стане джерелом дослідження багатьох явищ української історії, сприятиме утвердженню українства як історичного феномену ХХІ століття.

Анатолій Трембіцький

ЦІННІ НАДБАННЯ ДЛЯ ІСТОРИКІВ

[Микола Мушинка. Музей визвольної боротьби України в Празі та доля його фондів. Історико-архівні нариси. — К.: ДЦЗДНАФ, 2008. — 162 с.; Мизак Н.С., Горбатюк В.І. «За тебе, свята Україно». Кам'янець-Подільська область у визвольній боротьбі ОУН, УПА: Книга V. — Чернівці: Букрек, 2006. — 352 с.]

Автором першої монографії є відомий український учений з Пряшівщини, професор Пряшівського університету, доктор філологічних наук, іноземний член Національної Академії Наук України, Голова Асоціації українців Словаччини, Наукового товариства імені Шевченка у Словаччині Микола Мушинка. Перше видання цієї праці з'явилося в Австралії у 1996 р. з ініціативи директора славистичного відділу (нині Школи модерних мов, літератур та лінгвістики) Університету імені Монаша в Мельбурні професора Марка Павлишина за фінансової підтримки Фондації Енциклопедії українознавства в Австралії. Адже в Україні, Чехії, Словаччині, Західній Європі та Америці не віднайшлося коштів для видання книжки.

У монографії висвітлено історію створення, діяльності і знищення тоталітарним радянським режимом унікальної і, безумовно, провідної установи у структурі українських інституцій Чехословаччини міжвоєнного періоду, Музею визвольної боротьби України у Празі (1925-1948), що прославилася на цілий світ своєю невтомною збирацькою й просвітницькою діяльністю.

Кращі представники української інтелігенції, а серед них багато викладачів і співробітників Кам'янець-Подільського державного українського університету, які у 20-х р. ХХ ст. були змушені емігрувати з України у Чехію, упродовж двох десятиліть на вигнанні ретельно збирали і дбайливо зберігали майже мільйон одиниць документів та музейних експонатів. Вони плекали світлу надію — урочисто передати ці безцінні національні скарби незалежній Україні, передати як святиню,

як символ спадкоємності й невичерпності державотворчого потенціалу нації. Українська еміграція всього світу самотужки, без найменшої допомоги державних або інших установ, будувала МВБУ з надією, що, коли виникне незалежна Українська держава, фонди МВБУ буде урочисто перевезено в Україну, яка належно оцінить її доробок.

Не так повернулися скарби Музею на батьківщину, як мріялося його збирачам і охоронцям... Їм судилося пережити гірке розчарування. Музей невдовзі після закінчення війни було брутально розгромлено, а його збірки радянські органи безпеки таємно і по-грабівницьки підступно, по-зłodійськи вивезли з Праги до СРСР, але не для наукового використання, а для того, щоб на їхній основі арештовувати, судити, засилати в Сибір та розстрілювати невинних людей.

І сьогодні українська громадськість занадто мало знає про існування МВБУ, незважаючи на факт, що майже всі його матеріали знаходяться на території України. Однак тривалий час ці матеріали у радянських архівах були суворо засекречені, до них мала доступ лише вузька група перевірених номенклатурних кадрів із органів КДБ.

Після падіння комуністичного режиму ці матеріали формально були розсекречені, однак кількість науковців, які користуються ними, дуже незначна. Солідні наукові статті про МВБУ, видані в Україні, можна порахувати на пальцях однієї руки. Досі не було жодної окремої публікації.

Саме тому, монографія М.Мушинки стала вагомим внеском до вивчення однієї з найсвітліших сторінок чесько-українських взаємин, значний внесок у які зробили кращі представники української інтелігенції, що жили і творили на Поділлі в 20-ті роки ХХ ст. Монографія М.Мушинки є цінним надбанням для науковців, істориків і усіх хто цікавиться історією України.

Мизак Н.С., Горбатюк В.І. «За тебе, свята Україно». Кам'янець-Подільська область у визвольній боротьбі ОУН, УПА: Книга п'ята. — Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2006. — 352 с.; іл.

У серії історико-краєзнавчих видань з історії Хмельниччини на основі знайдених архівних документів та спогадів учасників ОУН-УПА побачила світ книга «За тебе, свята Україно» історика — «західняка» і письменника — «східняка», в якій досліджується визвольна боротьба українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу на території колишньої Кам'янець-Подільської (нині Хмельницької) області впродовж ХХ ст.

Дослідження розбиває антиісторичні міфи старої радянської історіографії та сучасних її апологетів, що ОУН-УПА не мали підтримки в інших регіонах України, окрім західних. У книзі висвітлено відчайдушний опір патріотів ОУН-УПА, який вони чинили у боротьбі за Українську Державу в Кам'янець-Подільській області.

Адже і сьогодні патріоти ОУН-УПА, які ставили собі за мету здобути Українську Самостійну Соборну Державу на своїй рідній землі, так і не визнані воюючою стороною у Другій світовій війні.

Автори у семи розділах книги на підставі архівних документів колишнього Кам'янець-Подільського обласного управління МДБ-КДБ

(нині Управління Служби безпеки України у Хмельницькій області), Державного архіву Хмельницької області, матеріалів архіву Крайового проводу ОУН «Поділля», віднайдених в 2004 р. у підземному сховищі с. Озерна Зборівського району Тернопільської області, та спогадів учасників визвольного руху ОУН на Кам'янецьчині зголошують українській історії прізвища досі невідомих борців за волю України та їх симпатиків, яких гітлерівська і радянська влада розстрілювала та жорстоко карала тюрмами й концтаборами.

У першому розділі «За Соборну Україну (1917-1921 рр.)» висвітлюється історія Української революції 1917 р. і Визвольних змагань за Державність Нації у 1917-1920 рр., у яку подоляни вписали славетну сторінку. Адже з крові народу й досвіду української революції виріс український націоналізм, який приніс українському народові розуміння потреби боротьби за вільну Україну, новий світогляд, опертий на величні героїчні традиції української історії, нове розуміння добра і зла.

У другому розділі «Геноцид (1921-1941 рр.)» розкрито події голодомору 1932-1933 рр., коли радянська влада карала українців лютим голодом. Подається статистика голодомору в Деражнянському районі, висвітлено матеріали сфабрикованої органами ДПУ-НКВС справи Польської організації військової (ПОВ).

Діяльність Організації Українських Націоналістів під час Другої світової війни, яка закликала народ до визвольної боротьби за незалежність України відображено в третьому розділі «Боротьба з III Райхом (1941-1944 рр.)». Хмельниччани щиро відгукнулись на заклик ОУН «Здобудем Українську Державу, або згинем у боротьбі за неї». Традиції Визвольних змагань українського народу (1917-1920 рр.), які сталінізм намагався знищити у тюрмах і концтаборах, відроджувалися з попелу національної руїни. Під час німецької окупації краю в умовах розгулу каральних військ Еріха Коха тут на Хмельниччині раніше, ніж у Східній Галичині, почалися збройні сутички ОУН з гітлерівцями. Мешканці Кам'янецьчини, Летичівщини, Ізяславщини, Старокостянтинівщини, Ярмолинеччини, а також сіл Кадіївці, Фридрівці, П'ятничани, Зеленче й Нестерівці виступили єдиним фронтом повстанської боротьби проти гітлеризму, а згодом підкріпили визвольний рух своєю участю у лавах збройного підпілля ОУН.

Книга в четвертому розділі «Опір сталінізму (1944-1946 рр.)» порушує питання високої моралі й честі підпільників ОУН з різних регіонів Західної України, які працювали на Кам'янецьчині, та місцевих представників повстанських сил. Адже саме з Кам'янецьчини підпільна діяльність ОУН розповсюджувалась на Вінниччину, Київщину та Дніпропетровщину.

У п'ятому розділі «В бій за волю йшли юнаки» відображено внесок молоді Кам'янецьчини, яка ставала до лав ОУН-УПА під прапор визвольної боротьби українського народу за незалежність. Саме члени організації «Молоді друзі», а також «Нечай», «Степан», «Орлич» та багато інших заїшли нам у спадок великий ідейний капітал, дійову науку про те, як любити свій народ, оберігати його святощі, боротись за свободу і незалежність.

У розділах шостому («На хресних шляхах Поділля (1947-1950 рр.)») і сьомому («Останній акт визвольної епопеї ОУН (1951-1953 рр.)» вперше в сучасній українській історіографії відображено визвольну боротьбу ОУН-УПА в післявоєнний період на теренах тодішньої Кам'янець-Подільської області, що ще раз підтверджує цілісність, єдність усього українського народу у його віковичних устремліннях до свободи незалежно від географічного розташування. Боротьба на Кам'яничині була жертвовною і коштувала подолянам великих фізичних і матеріальних сил. Крім того, подається хроніка втрат провідних кадрів ОУН Кам'янець-Подільської і Вінницької областей в 1949-1953 рр.

В епілозі подано життєписи активних учасників цих подій Дмитра і Марії Гулеїв, з яких, як з життєдайного джерела, ми черпатимемо насагу.

Ця книга — це вагомий внесок у сучасне висвітлення правдивої історії боротьби українського народу за державну незалежність України, у якій полягли сотні тисяч найкращих її синів і дочок. Сподіваємося, що вона стане настільною книгою для сучасних істориків, громадсько-політичних діячів та молоді, для всіх, від кого залежить, чи стане Україна у рівний ряд сучасних передових народів світу в ім'я теперішнього і прийдешніх поколінь.

Додаток

Вільний університет // Мизак Н.С., Горбатюк В.І. За тебе, свята Україно. Кам'янець-Подільська область у визвольній боротьбі ОУН, УПА: Книга п'ята. — Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2006. — С. 14-17.

У першому розділі «За Соборну Україну (1917-1921 рр.)» історико-краєзнавчого видання з історії Хмельниччини «За тебе, свята Україно» висвітлюється історія Української революції 1917 р. і Визвольних змагань за Державність Нації у 1917-1920 рр., у яку подоляни вписали славетну сторінку.

Для дослідників історії Кам'янець-Подільського державного українського університету має цінність бачення авторами історії творення університету та участь в цих подіях І.Огієнка. Саме тому подаємо уривок «Вільний університет» з книги:

С. 14. Під час Першої світової війни Поділля зазнало нищівної руйнації — адже край перебував у прифронтовій смузі. Цвіт інтелігенції Кам'яничини поглинула мобілізація, війна, деморалізація. Тим дивовижніше, що саме тут, у сивому Кам'янци, за відсутності професури, коштів, українських підручників, відкрився університет.

С. 15. Що спонукало наших діячів до заснування вищої школи на Поділлі? Адже з Кам'янцем, що мав тоді сорок тисяч мешканців, могли позмагатися більші, модерніші на той час міста України — Вінниця, Катеринослав, Полтава... Ідея ж заснування у Кам'янци університету виникла серед патріотично налаштованої молоді інтелігенції ще десь у 1910 р.. Трьох університетів в Україні (Харківський, Київський, Одеський) було недостатньо, до того ж вони були зрусифіковані... Вважалося, що саме Кам'янець, знаходячись між західним форпостом культури —

Львовом і центром культури Великої України — Києвом, буде найкращим місцем для злиття української нації в одну цивілізацію. Він призначався для Поділля, Галичини, Волині, Бессарабії, а також Буковини.

Після війни, у вирі революції до Кам'янка дійшло розпорядження від Центральної Ради про заснування у містах України філій Київського Народного університету. Українська громадська діячка, голова кам'янецького повітового самоврядування Олімпіада Пашенко та Олександр Шульмінський — міський голова, ухопились за цю ідею і запроєктували університетську філію для Кам'янця. Заручившись підтримкою трьох думських фракцій міста: української, польської, єврейської (у місті на той час проживало 25 тис. євреїв, у губернії — до 300 тис, понад 5 тис. поляків), українські діячі добились одностайного прийняття постанови.

Для організації університету було обрано першу тимчасову університетську раду, яка негайно виїхала до Києва. На той час влада Центральної Ради змінилась гетьманським режимом. Павло Скоропадський пішов назустріч кам'ячанам. Гетьманським декретом був затверджений і перший ректор. Ним став Іван Огієнко (15.01.1882-29.03.1972). Цей вчений одним із перших професорів в Україні заговорив про необхідність відродження української мови, а також української автокефальної церкви. За Директорії обирався міністром освіти, виконував обов'язки Головноуповноваженого міністра уряду УНР. Після війни працював викладачем у Варшавському університеті, редагував місячники «Наша культура», «Рідна мова». Він здійснив другий переклад Біблії, написав понад тисячу творів з релігійної, історичної, літературної тематики. В історії нашої церкви І.Огієнко відомий як глава Української греко-православної церкви, у Канаді — митрополит Іларіон.

З прибуттям Івана Огієнка до Кам'янця розпочалася безпосередня організація університету. На базі двох міських товариств — церковно-археологічного і любителів природи — було створено історико-філологічний і природничо-математичний факультети. А відому духовну семінарію, що славилася здавна, реорганізовано у богословський факультет. При історико-філологічному факультеті була організована також кафедра єврейської мови та літератури. Цю подію єврейська громада Кам'янця на чолі з рабином Оксманом зустріла дуже схвально і вирішила зібрати для університету 100 тис. карбованців. Власник електричної станції інженер Вольман безкоштовно електрифікував університет. А кам'янецький знаменитий столяр Пейсатий взявся умеблювати аудиторії.

Не залишились без уваги і поляки. Для них створювалась польська кафедра. Ця меншість підтримала університет сумою 50 тисяч карбованців. Для інформації про організацію університету широкого загалу Поділля і України потрібна була преса. На Кам'янецьчині вона була представлена тільки російськомовними київськими та одеськими газетами. Українських видань не було. Єдиною газетою у місті були «Подольськія Известія», які редагував єврей Шмалъ Фукс. Він погодився безкоштовно надавати сторінки свого часопису університетським справам.

Необхідна була бібліотека. Огієнко вирішив комплектувати її за рахунок пожертвувань і особисто передав понад п'ять тисяч томів.

Редактор Фукс у «Подольських Известіях» вміщував яскраві, на цілу сторінку, оголошення і подяки за подаровані книги.

С. 16. Студенти розшукували книги у місті й довколишніх селах. Завдяки їм було віднайдено старий Литовський статут польською мовою. На жаль, український варіант статуту так і не знайшовся.

Разом з невідкладними справами ректор зайнявся підбором професури. На посаду декана історико-філологічного факультету університету він запросив з Києва професора Леоніда Білецького. Відомому професору історії з Катеринослава Володимиру Біднову була запропонована вакансія декана богословського факультету. Деканом трохи пізніше утвореного правничого факультету був обраний директор департаменту Міністерства фінансів Української Держави Харитон Лебідь-Юрчик. Це його підпис стоїть на українських банкнотах тих часів. До університету були запрошені вчені з Галичини: І. Крип'якевич, В. Кучер, Ю. Гірняк...

Десять за місяць університетська рада визначила дату відкриття університету — 22 жовтня 1918 р. Одночасно почався великий наплив молоді на перший курс трьох факультетів. Багато клопотів завдала сама організація свята відкриття університету. Запрошення розсилались по Кам'янецьчині, Поділля, цілій Україні і через українські посольства за кордоном. На сході України клубочились хмари повстання проти режиму Скоропадського: одних — за Українську Народну Республіку, других — за більшовицький устрій. А в цьому закутку ще було тихо. Всі готувались до урочистого відкриття університету. Прикрашались будинки, пишню оздобився залізничний двіречень. Високо над ним світився великий тризуб з електролампочок. При вході була виставлена громадська варта для зустрічі гостей.

До університету міг вступити кожний, хто хотів учитись і був підготовлений до вищої науки. Шлях сюди був відкритий. Університет справді став народним. До нього приймалися студентами слухачі інших університетів та восьмикласових гімназій, середніх технічних, семикласових реальних і комерційних шкіл, учительських інститутів, шестикласових духовних семінарій. Ті, що не відповідали цим вимогам, ставали вільними слухачами і проходили курс університетської гімназії. При університеті діяли також курси українознавства, особливо для тих, хто не володів добре українською мовою. У першому номері університетського журналу «Наше життя» за липень 1920 року (наклад 200 примірників) подається склад Кам'янець-Подільського університету: навчального персоналу — 65 осіб, службовців — 96, студентів — 1401. Із них на факультетах: фізико-математичному — 478, історико-філологічному — 338, правничому — 310, сільськогосподарському — 235, богословському — 40. За національним складом: українців — 1111, євреїв — 211, поляків — 35, росіян — 32, німців — 8, білорусів — 3, вірменів — 1.

Перших кам'янецьких студентів по праву можна назвати людьми особливого складу. Вони були громадськими діячами освітніх установ, політичних організацій, наукових гуртків.

Молодь болісно переживала за трагічний стан зраненої України, з душею і серцем поринала у вир революційних подій, воювала у лавах національної армії. Частина розділила долю здесяtkованої тифом Галицької Армії. Інші взяли активну участь у протирумунському спротиві на Хотинщині, боролись у повстанських загонах. Багато студентів безслідно пропали в ході нічних розстрілів Подільської ЧеКа.

На жаль, бурхливі часи не дозволили розвинутися Кам'янець-Подільському університетові, як про те мріяв професор Іван Огієнко. Перед приходом у 1920 р. советських військ Сенат університету вирішив, кому добровільно емігрувати, кому залишитись. Назавжди покинули стіни кам'янецької *Alma Mater* Іван Огієнко, Володимир Біднов, Леонід Білецький, Дмитро Дорошенко, Харитон Лебідь-Юрчик, Богдан Іваницький і багато інших.

4 серпня 1920 р. комісаром університету призначено студента А.Воланського, а секретарем Ради професорів — студента В.Мізіна. Вони провели реєстрацію.

С. 17. Усім, хто залишився в університеті, зокрема професорам і службовцям, видали нові посвідки про недоторканність.

Та постанови майже щодня мінялися. В одну із субот, а потім постійно, всіх працівників університету вигнали на примусові роботи. А у вересні 1920р. більшовицька ЧеКа почала арешти: державний університет вважався «кублом українського націоналізму».

На початку 20-х рр., за комісара освіти О.Шумського, у Кам'янець-Подільському університеті здійснили остаточні «реформи». З історико-філологічного та фізико-математичного факультетів організували — Інститут Народної Освіти (ІНО), а факультет сільськогосподарський перетворили в Кам'янець-Подільський сільськогосподарський інститут. Згодом факультети богословський та краєзнавчий скасували. Університет припинив своє існування. Насувався жакливий більшовицький «великий перелом».

... Кам'янець-Подільський вільний університет по праву золотими літерами увійшов в історію відродження української вищої школи. З проголошенням незалежної української держави у дев'яностих роках ХХ ст. він, мов фенікс з попелу, відродився знову.

Відтоді, як і колись, під звуки рідного гімну, замаяний рідними прапорами, університет щороку зустрічає у своїх привітних стінах викладачів та студентів вільної України.

На жаль, до цих пір йому так і не присвоєно почесне ім'я засновника і творця Івана Огієнка.¹

Отримано: 10.01.2008 р.

¹ 20 серпня 2008 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України університету присвоєно ім'я Івана Огієнка.